

**Olena Khytra, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor**
*The Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law
Khmelnyskyi, Ukraine*

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-244-9-5>

SYNERGETIC OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

СИНЕРГЕТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні важливою складовою господарської діяльності підприємств є зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД), пов'язана, з одного боку, з міжнародним поділом праці, що обумовлює динамічну відносну сталість складу і властивостей міжнародного бізнес-середовища (т. зв. гомеостаз), а з іншого – рухом факторів виробництва, що набуває вигляду флуктуаційних коливань і щоразу підштовхує міжнародну економіку до точки біфуркації й пошуку нового стану рівноваги, і в результаті – асиметричним перерозподілом підприємницьких витрат і доходів, що символізує потрапляння системи до русла певного атрактора як взірця нових правил її упорядкування. Як бачимо, методологічною основою для обґрунтування зовнішньоекономічних проєктів може стати синергетика, яка досліджує закономірності еволюції складних систем, здатних до самоорганізації.

Зовнішньоекономічна діяльність, будучи частиною загальної діяльності підприємства (а не відокремленою підсистемою), водночас має характерну особливість: вона здійснюється на іншому (міжнародному) рівні, який проявляється у взаємовідносинах з іноземними контрагентами [1, с. 5–6]. Наявність ЗЕД безпосередньо впливає на ефективність функціонування всього підприємства, на підставі чого можна зробити висновок про її системоформуючу роль у процесі еволюції складних економічних систем.

Л.І. Долгова і В.В. Іваненко розглядають ЗЕД як основний фактор підвищення ефективності діяльності не лише на рівні окремих підприємницьких структур (систем нижчого рівня), але й у масштабах країни (макросистеми), що, разом з тим, не може не відповідати загальному стану і особливостям розвитку всієї відтворювальної сфери [2, с. 2008]. Відтак, зовнішньоекономічні проєкти можна розцінювати як “параметри порядку”, що визначають поточний стан системи “підприємство” і формують його зовнішньоекономічний потенціал. Водночас, зовнішньоекономічна політика держави виконує роль детермінуючого параметра для підприємств, а міжнародні норми і стандарти – детермінують зовнішньоекономічну політику країн.

З одного боку, кожен елемент системи адаптується до свого місця в ній (зокрема, підприємство проводить маркетингові дослідження з метою оптимального позиціонування на світовому ринку), а з іншого боку – сама система набуває емерджентних ознак залежно від конфігурації її елементів як наслідок “синхронізації коливань” та виникнення кооперативних ефектів. Одні і ті ж самі компоненти, але зв’язані різними відносинами, демонструють різну динаміку розвитку, і навпаки: усталений характер взаємодії може приводити до однакового результату, незважаючи на унікальність елементів.

На нашу думку, ЗЕД реалізується на основі поєднання організаційних і самоорганізаційних засад (рис. 1). Так, вихід підприємства на нові ринки, впровадження нових товарів, збільшення розмаїття зовнішньоекономічних операцій дещо порушують досягнуту впорядкованість (організованість) підприємницької діяльності, привносячи прояви хаосу, але, водночас, це забезпечує подальшу життєздатність системи, її сприйнятливість до інновацій.

Механізм управління ЗЕД являє собою комплекс економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб’єктів зовнішнього середовища, за допомогою чого забезпечується отримання необхідної величини прибутку. Б.Б. Любич [3] вказує на важливість синергічної взаємодії елементів цього механізму. Вважаємо, що узгоджений та зафіксований у зовнішньоекономічних контрактах алгоритм здійснення зовнішньоекономічних операцій, чіткий розподіл прав, обов’язків і відповідальності між контрагентами, крім іншого, є

запорукою когерентності їх дій, що, власне, стає передумовою виникнення ефекту синергізму у вигляді стрибкоподібної зміни конкурентоспроможності. Управління ЗЕД має на меті лише внесення змін у різні елементи системи доти, поки її стан не відповідатиме оптимальному, всі інтереси (мікро-, макро-, мегарівневі) не стануть гармонізованими, а конкретні дії – синхронізованими у просторі й часі, що, зрештою, запустить механізм самоорганізації.

Рис. 1. Зовнішньоекономічна діяльність як передумова біфуркаційних перетворень глобалізованого світогосподарського простору

Джерело: [4, с. 105]

Як зазначає Т.Г. Ковальчук [5, с. 52], інноваційний підхід до управління ЗЕД дає можливість вивчити причинно-наслідкові закономірності еволюції системи, забезпечуючи синергетичну

взаємодію структурних підрозділів, бізнес-процесів компанії і безконфліктний перехід на якісно новий рівень розвитку.

Точку розгалуження варіантів розвитку зовнішньоекономічної діяльності пропонуємо вважати точкою біфуркації, в якій відбувається якісне оновлення підприємства як цілісної господарської системи. Біфуркаційний механізм розвитку ЗЕД – це механізм реалізації змін у міжнародному статусі підприємства, що передбачає стрибкоподібні трансформації (фазові переходи) якісних характеристик стратегії його поведінки у міжнародному бізнес-середовищі. На нашу думку, в управлінні ЗЕД мають поєднуватися адаптаційні і біфуркаційні механізми розвитку, що дозволить утримувати систему у т. зв. “ентропійному коридорі”: з одного боку, нейтралізувати вплив небажаних флуктуацій, а з іншого – підтримувати зміни, які відкриватимуть нові можливості.

Ступінь невизначеності майбутнього стану системи, її нерівноважності у синергетиці позначають терміном “ентропія”. Зміни ентропії часто пов’язані з обміном між системою і зовнішнім середовищем. Прагнення системи експортувати в середовище позитивну ентропію (хаос) пояснює, зокрема, такий маркетинговий хід – бажання збути на менш розвинутих ринках застарілу продукцію і, разом з тим, придбати якісну сировину і дешеву робочу силу, отримати доступ до інформації. Завдяки впровадженню нових технологій, залученню іноземних інвестицій учасники ЗЕД отримують приплив негативної ентропії (порядку) і підвищують свій статус у міжнародному бізнесі.

З точки зору синергетики, стратегічна мета ЗЕД постає як атрактор – бажана ціль системи, до якої вона прагне внаслідок розгортання своєї сутності, але яка може бути не досягнута через відсутність необхідних і достатніх умов. Ризик відхилення від стратегічних орієнтирів пов’язується з флуктуаціями, прикладами яких є зміни кон’юнктури ринку, цін на ресурси, відсоткових ставок, валютних курсів, інвестиційних потоків тощо. Новий атрактор розвитку підприємства як мікросистеми зазвичай є результатом зовнішніх флуктуацій. Разом з тим, лише внутрішня флуктуація (ініціювання змін у методах управління, організації праці) виступає реальним механізмом приведення системи у стан нерівноваги й

пошуку нового гомеостазу (з кращими показниками продуктивності, рентабельності, фінансової стійкості).

Таким чином, ефективне управління ЗЕД за критерієм синергетичності спрямоване на схвалення економічно обґрунтованих управлінських рішень, які приносять підприємству більш стійкі позиції на зовнішньому і внутрішньому ринках [6, с. 285]. Однак варто звернути увагу і на прояви негативного синергізму в ЗЕД. Так, переважання імпорту над експортом збільшує відкритість економіки країни, коли внутрішнє виробництво не може задовольнити потреби населення, а також збільшує бюджетні витрати; це веде до погіршення зовнішньоторговельного балансу та зростання імпортової залежності [2, с. 2015]. Крім того, переважання імпортової продукції на національному ринку обумовлює зниження інформаційного статусу вітчизняних товарів, що, відповідно, гальмуватиме процес експортної експансії.

Отже, впровадження синергетичного підходу до управління ЗЕД дозволяє удосконалити процедури стратегічного планування та управління ризиками у цій сфері. У процесі розробки та практичного втілення стратегії ЗЕД вважаємо доречним оцінювати “синергетичний потенціал зовнішньоекономічної діяльності” як максимальну спроможність сформованої сукупності зовнішньоекономічних операцій окремо взятого суб’єкта ЗЕД обумовити генерацію ефекту емерджентності, тобто появу якісно нових ознак як у системі господарської діяльності підприємства, так і в системах більшого масштабу (економіці країни, регіону, світу), що, у свою чергу, прискорює наближення цих систем до точки біфуркації та актуалізує самоорганізаційний механізм з виходом на новий аттрактор еволюції [4, с. 108].

Література:

1. Данилюк М.О., Топольницька Т.Б. Аналіз наукових підходів до визначення поняття зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Інноваційна економіка*. 2012. № 6 (32). С. 3–8.
2. Долгова Л.І., Іваненко В.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємницьких структур в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Траєкторія науки*. 2021. С. 2007–2016. URL: <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/75745> (дата звернення: 06.10.2022).

3. Любич Б.Б. Інноваційне управління на основі показників оцінки стану зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 2. С. 157–163.
4. Хитра О.В. Синергетичний підхід до аналізу категорійного апарату зовнішньоекономічної діяльності. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 17. С. 103–109. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/24.pdf> (дата звернення: 06.10.2022).
5. Ковальчук Т.Г. Особливості менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств. *Стратегія розвитку України*. 2018. № 2. С. 50–53.
6. Ковтун Е.О. Формування ефективного механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. *Вісник ХНУ. Серія “Економічні науки”*. 2020. № 6. С. 285–290.